

1630-1648 TrettioÅriga kriget (DE01-13. DE29, CZ01-05, AT1-08)

Description

TrettioÅriga kriget (1618-1648) var en serie militära konflikter som utspelades i Centraleuropa, huvudsakligen i det som idag är Tyskland. Krigets ursprung kan härledas till den religiösa och politiska omvälvning i Europa som reformationen och framgångsrika motstånd, som snart förbyttes

flera har lett till utbrott av blodiga religionskrig.

Denna skärpning av konflikten mellan protestanter och katoliker fick i Tyskland ett särskilt svårare övergångsläge genom den mångfald av motstridiga intressen som fanns i det splittrade landet. Redan då de protestantiska ständerna 1608 bildade evangelisk unionen under ledning av kurfursten Fredrik IV av Pfalz och de katolska ständerna 1609 besvarade denna sammanslutning genom den av hertig Maximilian I av Bayern ledda katolska ligan syntes kriget oundvikligt. Det blev den fortsatta skärningen mellan de balthiska ständerna och deras katolske landsherre som ättade år senare utlöst den främsta alla sidor förberedda katastrofen. Den berömda defenestreringen i Prag den 23 maj 1618, då två av de kejserliga ständerna i Böhmen, Vilém Slavata och Jaroslav Martinic, kastades ut genom fönstret på kungaborgen Hradcany av de förbittrade ständerna, betecknade den fullständiga brytningen. Samtidigt med att den ärkekatolske Ferdinand II valdes till kejsare i augusti 1619 utsåg baltharna den protestantiska unionens dåvarande ledare, kurfursten Fredrik V av Pfalz ("vinterkungen") till kung av Böhmen, varmed de skilde sig från det habsburgska värdet.

TrettioÅriga krigets första skede kallas *det balthisk-pfalsiska skedet* och varade 1618-1622 vilket följdes av *det nedersachsisk-danska skedet* 1623-1629. Orsaken till det trettioÅriga krigets tredje fas, *det svensk-tyska skedet* (1630-1635), var nödvändigheten för Sverige att driva ut de katolska arméerna ur de nordtyska länder som låg inom dess närmaste intressesfär samt förhindra flottrustningarna där. Frankrike på sin sida utnyttjade svenskarnas angrepp till att sluta en fördelaktig separاتفred genom fördragen i Regensburg oktober 1630 och i Cherasco i mars och juni 1631. Inte desto mindre försåg Frankrike, genom fördraget i Bärwalde den 13 (23) januari 1631, Sverige med viktigt finansiellt stöd. Fördraget innebar att Frankrike skulle betala Sverige subsidier på 2 miljoner riksdaler, med villkoret att Sverige skulle hålla en armé på 30 000 man till förfogande för Gustav II Adolf medel att fortsätta kriget.

kejsarens växande makt, ett avskedande av Wallenstein. Tack vare detta och en resning i Magdeburg kunde den svenske kungen jämförrelsevis ostörd i Pommern organisera den strategiska basen för sin framryckning. Ett manöverkrig mot Tilly, där han genom omväxlande framstötter behöll initiativet, satte honom i stånd att i maj 1631 vinna anslutning av Brandenburg. Då upprepade försök att vinna stödet även från kurfurstendömet Sachsen avvisades, förmådde han emellertid inte undsätta Magdeburg, som stormades av Tilly den 10 maj 1631. Under tiden hade Gustav II Adolf definitivt beslutat sig för att tränga undan Sachsen från den ledarställning som det inte kunnat förmå att begagna i den radikalt protestantiska politikens intresse. Sedan den växande faran hade drivit Sachsen i Sveriges armar, vann Gustav II Adolf en lysande seger över Tilly i slaget vid Breitenfeld den 7 september 1631. Militärt fullföljdes denna seger genom en avledningsmanöver mot den västerut vikande fiendens förbindelser med ligans huvudländer, varvid svenskarna tågade genom Franken och till Rhen. Detta tvingade Tilly att i

Segern i slaget vid Breitenfeld gav Gustaf II Adolf tillfälle

att fullfölja sina strävanden att isolera Sachsen och inordna de protestantiska ständerna under Sveriges ledning. Sveriges dominerande ställning i Tyskland hade emellertid uppväckt oro inte bara hos Danmark utan även hos dess bundsförvant Frankrike. Detta land önskade inte bara balansera det habsburgska huset med hjälp av dess protestantiska fiender, utan även med hjälp av den över ständernas frihet svartsjukt vakande katolska ligan. Men trots att förhandlingarna stred kunde kardinal Richelieu inte hindra att Gustaf II Adolf efter segern i slaget vid Breitenfeld fortsatte marschen söderut och vände sig mot Bayern, där han vid Donauvärdth gick över floden Lech i skydd av riket, under hård strid med den kejsarliga armén under ledning av Tilly, som sårades dödligt. Efter att ha tilltvingat sig övergången över Lech fortsatte han med att erövra Augsburg och München, men förmådde inte forcera Donaulinjen. Kejsaren hade i december 1631 återgett Wallenstein befälet över sina stridskrafter, och efter att hastigt ha organiserat en stark armé och rensat Bayern från sachsarna hotade han den svenska huvudhärens förbindelser, en fara som fick Gustav II Adolf att med en mindre armé skynda norrut. Vid Nürnberg fann han Wallenstein..

st läger ha inväntat nödvändiga förstärkningar vägrade sig påfallande, stormningen av Alte Veste i augusti 1632, men blev tillbakaslagen. Efter mot Bayern, men tvingades genom Wallensteins angrepp på

det avgjörande som hade gått honom ur händerna vid Nürnberg, stupade han i det segerrika slaget vid Lützen den 6 (16) november 1632. Efter att den svenske kungen stupat övertogs nu befälet över den svenska armén av hertig Bernhard av Sachsen-Weimar och Gustaf Horn, medan den högsta ledningen av krigsaffärer och politik övertogs av Axel Oxenstierna som den svenska kronans fullmyndige legat. Segern följde ännu en tid de svenska fanorna. I slaget vid Oldendorf den 28 juni (7 juli) 1633 besegrade förenade svenska, hessiska och lüneburgska trupper en kejserlig här vilen led svåra förluster. I slaget vid Pfaffenhofen den 1 augusti 1633 besegrar pfalzgreven Kristian av Birkenfeld med hjälp av svenskt infanteri en lothringisk här. Orsaken till de svenska framgångarna var till stor del Wallensteins hållning, passivitet och bristande lojalitet mot kejsaren. Under år 1633 förhandlade han med svenskarna och deras allierade för att försöka återställa freden i det Tyska riket och tillföra sig själv mer makt. Nu kunde dock de kejserliga återta initiativet i kriget. Regensburg återtog den 28 juli 1634, efter att i fyra månader ha försvarats. I slaget vid Nordlingen den 27 augusti (6 september) 1634 led de protestantiska arméerna, under gemensamt befäl av Gustaf Horn (som togs till fånga) och hertig Bernhard av Sachsen-Weimar, ett förintande nederlag mot en förenad armé av kejserliga, ligistiska och spanska trupper. Nederlagets följder blev så mycket svårare till följd av de protestantiska stridskrafternas illa organisation, sedan Oxenstierna dragit tillbaka Sveriges huvudstyrka. I Prag slöts den 20 (30) maj 1635 separatfred mellan kurfurste Johan Georg I av Sachsen och kejsar Ferdinand II, vilken biträdde av Brandenburg och de flesta av de övriga tyska protestantiska ständerna. Då Sverige inte antog Pragfreden inledde Johan Georg fiendligheter mot svenskarna. Frankrike måste nu mera direkt blanda sig i kriget för att hindra kejsaren att återfå sin gamla övermakt.

Trettioåriga krigets fjärde fas, *det svensk-franska skedet*, varade 1635-1648. Till befälhavare över den återstående delen av den svenska armén utnämndes Johan Banér. I oktober 1635 inledde sachsarna kriget, och Banér drog sig undan de förföljande sachsarna uppför Elbe till Mecklenburg, där hans återtryggades genom generalföljtjänant Patrick Ruthvens seger över sachsarna i slaget vid Dömitz den 22 oktober (1 november) 1635. Nu fick Banér förstärkningar från Preussen, och i januari 1636 föll han in i Sachsen. För en förenad kejserlig-sachsisk här måste han sedan åter dra sig tillbaka mot nordväst. I slaget vid Wittstock den 24 september 1636 lyckades han dock på ett lysande sätt besegra den sachsiska kurfursten, vars armé var förstärkt med kejserliga trupper. Nu rensade Banér ut sig från de övriga tyskarna i Thuringen och Sachsen och lade sig i början av 1637-1638 var för Sverige de tyngsta under honom.

svenskarna skulle tvingas utrymma hela Tyskland.

Först sedan Banér

1638 fött pengar och nya trupper från Sverige. kunde han åter börja agera offensivt. I juli 1638

startade han fÅr att Årget, rensade Pommern och Mecklenburg frÅr n fiender och tvingade Gallas att med en upplÅr st hÅr retirera till BÅr hmen. I bÅr rjan av 1639 trÅr ngde BanÅr in i ThÅr ringen och Sachsen, och den 4 april 1639 vann han i slaget vid Chemnitz en viktig seger År ver en kejslerlig-sachsisk hÅr, varefter han kunde rycka in i BÅr hmen, dÅr han under hÅr rjningar och brandskattningar stannade hela År ret. Till BanÅr s eftertrÅr dare som År ver befÅr havare fÅr de svenska trupperna i Tyskland utsÅr gs Lennart Torstenson, men denne kunde ta befÅr let År ver hÅr ren i Sachsen fÅr rst i november. I Torstensons frÅr nvaro leddes de svenska trupperna av generalmajorerna Adam von Pfuel Carl Gustaf Wrangel, Arvid Wittenberg och Hans Christoff KÅr nigsmarck. I slaget vid WolfenbÅr ttel den 19 (29) juni 1641 besegrade dessa en fÅr renad kejslerlig-bayersk armÅr. SvÅr ra fÅr rluster med fÅr rde dock att framgÅr ngen inte kunde utnyttjas. Johan BanÅr hade År ter stÅr llt jÅr mvikten i kriget. Hans eftertrÅr dare, Lennart Torstenson, vÅr nde sig mot de kejslerliga arvÅr nderna, Schlesien och MÅr hren, vilka fÅr rsvarades av den fÅr rsiktige Ottavio Piccolomini, som inte vÅr gade sig pÅr ett fÅr ltslag. Men nÅr Torstenson drog sig tillbaka till Sachsen fÅr ljde Piccolomini efter och blev grundligt besegrad i slaget vid Leipzig, År ven kallat *andra slaget vid Breitenfeld*, den 23 oktober (2 november) 1642. Sedan Torstenson dÅr refter intagit Leipzig och IÅr tit armÅr n vila i vinterkvarter vid Elbe ryckte han pÅr vÅr ren 1643 År nyo in i MÅr hren och hotade Wien, men i september 1643 vÅr nde han helt ovÅr ntat om och tÅr gade pÅr regeringens order mot Danmark. Denna stat, som avundsjukt År sÅr g Sveriges framgÅr ngar, ville gÅr rna upp trÅr da som medlare vid den nu pÅr tÅr nka fredskongressen. Detta fÅr rekoms genom det svenska anfallet, som År ven ursÅr ktades av den fientliga hÅr lning som KristianÅ IV alltjÅr mt intog. En kejslerlig armÅr under Matthias Gallas fÅr ljde Torstenson i spÅr ren. Men sedan denne fÅr r jagat alla danska trupper frÅr n Jylland ryckte han hastigt ned mot Gallas, som besegrades i slaget vid JÅr ter bog den 23 november 1644, varpÅr Torstenson fÅr r tredje gÅr ngen ryckte in i de kejslerliga arvÅr nderna. Han besegrade Johann von GÅr tz och Melchior von Hatzfeldt i det stora slaget vid Jankov i BÅr hmen den 24 År februari (6 mars) 1645 och stod År ter utan fÅr r Wiens portar. Hans plan var att fÅr rena sig med SiebenbÅr rgens furste Georg I RÅr kÅr czi, GÅr bor Bethlens eftertrÅr dare, som sedan 1643 var i fÅr rbund med Sverige, men dÅr denne inte kom fram, drog sig Torstenson tillbaka till MÅr hren.

DÅr belÅr grade han BrÅr nn under perioden april??augusti 1645, men sedan denna misslyckats drog han sig tillbaka till Sachsen, dÅr han till fÅr lj d av sjukdom År ver lÅr mnade befÅr let till Carl Gustaf Wrangel i december 1645. DÅr den bayerske kurfursten brÅr t stillestÅr ndsavtalet infÅr ll de fÅr renade svenska och franska hÅr rarna i Bayern. Bayern utplundrades fullstÅr ndigt, varefter svenskarna och fransmÅr nnen drog sig tillbaka till WÅr rtemberg. Samtidigt med detta opererade en annan svensk armÅr under befÅr av Hans Christoff KÅr nigsmarck och Arvid Wittenberg i BÅr hmen, och den fÅr rre lyckades 1648 inta den sÅr kallade lilla sidan av Prag. I september anlÅr nde pfalzgreven Karl Gustaf den senare kung Karl X Gustav, fÅr r att avlÅr sa Carl Gustaf Wrangel. Karl Gustaf År vertog befÅr let den 6 juni 1648 och fortsatte belÅr gringen av Prag, som stormades av svenskar dagen efter freden hade slutits; den 14 (24) oktober 1648, den Westfaliska freden. SÅr slutade kriget framfÅr r samma stad i vilken det hade bÅr rjat.

Category

1. Krig

Date Created

2015/02/12

Author

christian